

РЕЧЕННЯ З ЕКСПЛЕТИВНИМ “IT”, УСКЛАДНЕНІ ІНФІНІТИВОМ З “FOR” (НА МАТЕРІАЛІ ПАМ’ЯТОК СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОГО ПЕРІОДУ)

Ірина СІСАРЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті робиться спроба визначити граматико-семантичний статус речень типу “It is necessary for him to go there” на матеріалі пам’яток середньоанглійського періоду. Запропоновано основні семантичні моделі таких речень відповідно до семантики предикативного елемента.

Ключові слова: предикативний елемент, експлетивне it, безособове речення, синтаксична модель.

In the paper the author tried to define the grammatical and semantic nature of Middle English sentence like “It is necessary for him to go there”. Also the main semantic models of the researched sentences according to the semantics of the predicative are introduced.

Key words: a predicative element, expletive “it”, an impersonal sentence, a syntactic model.

Дослідження мовних явищ у діахронічному аспекті завжди виявляється актуальним для мовознавчої науки, адже отримані результати слугують ключем до розуміння природи цих

явищ, визначають їхнє місце у мовній ієрархії, відображають їхні зв'язки з іншими мовними елементами, характеризують особливості їхнього функціонування у визначений період розвитку мови.

Синтаксичні дослідження в українській англістиці за останнє десятиліття набули вагомості та популярності завдяки творчим зусиллям вітчизняних синтаксистів (І.Р.Буніятова, А.М.Приходько, В.В.Левицький І.С.Шевченко, Михайленко В.В.), і як результат, сприяли відродженню граматичних шкіл у незалежній Україні. Чимала роль у поширенні синтаксичних знань належить і західним науковцям (O.Fischer, R.Jackendoff, A.Kroch, E.Traugott, D.Denison).

З розвитком мовознавства удосконалюється інструментарій дослідження мовних одиниць, виникають нові підходи та методики їх аналізу. Використання дослідником новітнього апарату для вивчення нібито відомих і вивчених мовних явищ може принести йому нові вагомі результати. А отже, наше звернення до природи речень із експлетивним *it* у середньоанглійській мові, які залишилися поза увагою у попередніх наших розвідках і які заслуговують на дослідницькі зусилля, є виправданим та актуальним. Відтак, метою запропонованої статті є визначення синтаксичного статусу указаних вище речень у середньоанглійській період, оскільки саме в цей час відбувається інтенсивна перебудова типології англійської мови, а отже, і перебудова, розвиток і становлення системи речень, зокрема з *it*. Також нами визначається питома вага цих речень у кількох середньоанглійських пам'ятках, що відносяться до різних літературних жанрів і представлені у повному обсязі. Суцільне обстеження фактичного матеріалу у чотирьох текстах дало нам змогу виявити 94 приклади вживання речень з експлетивним *it*, ускладнених інфінітивом з *for*.

Звернемо увагу читачів на те, що ми піддаємо аналізу лише ті речення, які містять складений іменний присудок (далі – СП), тобто предметом дослідження є одна синтаксична модель речення “*it*+СП+інфінітив з *for*”. Але, на нашу думку, і на такому обмеженому кількісному матеріалі можна прослідкувати значну різноманітність семантичних типів речень з *it*, які з помірною частотою функціонують у мові середньоанглійського періоду.

It не завжди займає ініціальну позицію (як заявлено нами у моделі). Наприклад, згідно із структурою питального речення *it* міняється позицією із змінюваною частиною присудка, як у реченні (1):

1) ... *is it better for to flie from þe curacioun ...for þe nuþa?* (Guy's Treat. on Ulcers, P.I, Book IV, f 84a, 2) – а чи краще уникнути лікування спинного мозку?¹

У сучасній та історичній англістиці думки відносно структури таких речень та синтаксичної ролі інфінітивної конструкції з *for* в них дещо розходяться. Згідно із традиційною точкою зору [3: 9-10], у реченні *It is necessary for him to go there – it* є передуючим (формальним) підметом, *is necessary* – складений присудок, *for him to go* – власне підмет. Інша точка зору [1: 157-159] пропонує розглядати такі речення як безособові, адже оскільки в них констатується існування необхідності/можливості дії, а інфінітивна конструкція лише уточнює семантику цієї необхідності/можливості, то справжнім єдиним підметом може вважатися саме *it*. До того ж, ситуація необхідності/можливості корелює з певною особою (*for him*), яка умовно може бути названа прийменниковим додатком, а сама інфінітивна конструкція слугує “поясненням” по відношенню до предикативного елемента.

Р.Яковлева [2: 9] пропонувала диференціювати речення з експлетивним *it* відповідно до семантичної природи присудка і віднести їх або до безособових, або до особових. Безособовими авторка вважала ті, у яких присудок виражає абстрактно-оцінну семантику, тобто сигналізує відношення мовця до дії, вираженої інфінітивом. Відповідно, особові речення є такі, у яких присудок наповнений конкретним змістом.

Третя точка зору висловлювалася Ф.Віссером [4: §908], згідно з якою інфінітивна конструкція слугує комплементом до фрази, що починається з *it*. У давньоанглійській мові такі речення були маловживаними. Їх частотність збільшується у середньоанглійській період, особливо з появою інфінітива з *for*. Це стало можливим завдяки загальній тенденції розширення системи речення та включення речень з *it* у цю систему. З часом інфінітив послабив свою семантику комплемента, а натомість отримав статус “прикладки” до формального підмета *it*.

Дискутивним у синтаксичній науці залишається й питання синтаксичної ролі інфінітивної конструкції з *for* у безособових реченнях, які є предметом нашої розвідки. Вищезгадана теорія Смирницького О.І. надає інфінітиву з *for* функції “пояснення” по відношенню до предикативного члена (*necessary, im/possible, etc.*). Р.Яковлева схильна тлумачити інфінітивну конструкцію як складний додаток і доводить це такими аргументами: 1) суб’єктний характер інфінітива, з одного боку, і семантична неповноцінність присудка, яка комплементується інфінітивом, з іншого, у реченнях типу *It is necessary to go there* дають підстави ввести інфінітив у склад присудка; 2) у реченнях же типу *It is necessary for him to go there* семантика присудка теж комплементується інфінітивом, але при цьому дія, виражена інфінітивом, співвідноситься не з суб’єктом речення, а з власним суб’єктом. Це, у свою чергу, дозволяє тлумачити інфінітивну конструкцію не як частину складеного присудка, а як складний додаток [2: 9].

У реченнях, які піддані нами аналізу, можуть виражатися різноманітні оцінки дій, виражених інфінітивом з *for*. Ми розташували перші відповідно до семантики предикативного елемента (прикметника або іменника), який виражає певну оцінку дії.

I. Речення, що виражають необхідність здійснення дії. Найчастіше функцію предикативного члена у таких реченнях виконує прикметник *necessary* (ME: *it byhouep = it is necessary, necessarie*), а також іменник *nede*. У досліджуваних текстах нам зустрілося 42 випадки вживання цього типу речень, у яких постпозицію після предикатива займає *for to* (замість *to*). Це, на думку Ф.Віссера [4: §909], є більш характерним для середньоанглійської мови:

2) *It bihouep...for to put out fro þe heued humours (Guy's Treat. on Wounds, P.I, B.III, f 60a) – Необхідно ... видалити з голови живильну рідину.*

3) *...it is...necesarie...forto knowe which woundes ar mortale... (Guy's Treat. on Wounds, P.I, B.III, f 52b) – ... необхідно знати, які рани є смертельними.*

У більшості випадків смисловий суб’єкт, позначений інфінітивом, є неозначеним або узагальненим [3: 458], тобто функціонує як узагальнено-особовий, а модальність, виражена присудком, висловлюється не від особи мовця, а від особи неозначеної/узагальненої. Отже, ці речення мають узагальнене значення, у яких мовець виражає не свою власну думку, а загалом констатує існування необхідності. То ж ми можемо віднести такі речення до безособових, адже наявність узагальненого суб’єкта не порушує безособового характеру всього речення.

II. Речення, які виражають можливість/неможливість виконання дії. До цієї групи ми відносимо такі речення, де предикативними елементами є прикметники *possible, impossible*. Таких синтаксичних утворень ми нарахували 11. Порівняймо приклади (4) і (5):

4) *...it is impossible for to one them (Guy's Treat. on Wounds, B.III, f 62b) – неможливо з’єднати їх.*

5) *...if it be possible for to take away þat is about it... (Guy's Treat. on Ulcers, Book IV, f 84a) – ... якщо є можливим видалити те, що зверху...*

У цих реченнях смисловий суб’єкт дії, вираженої інфінітивом, є неозначено-узагальнений. Мовець виражає не власну оцінку дії, а об’єктивно існуючу можливість/неможливість її виконання, що, у свою чергу, відносить такі речення до категорії безособовості.

У поодиноких випадках вживається конкретна особа на позначення смислового суб’єкта, для якого дія, позначена інфінітивом, є не/можливою, як у прикладі (6):

6) *...when it is not possible to hem for to consume al un-to þe rote... (Guy's Treat. on Ulcers, Book IV, f 92a) – ... коли для них є неможливим знищити все під корінь...*

Однак і в цих випадках характер безособовості речення зберігається, адже об’єктивне явище не/можливості не залежить від наявності суб’єкта. У мові середньоанглійського періоду ця група є менш численною, ніж попередня.

III. Речення, які виражають емоційну оцінку дії, вираженої інфінітивом з *for*. Ця група представлена 24 випадками вживання у досліджуваних пам’ятках. У реченнях типу (7), (8) предикативний член виражений прикметником або іменником і виражає душевний стан або почуття мовця. Залежно від специфіки семантики предикатива цю групу поділяємо на 2

підгрупи: 1а) речення, які виражають заперечну реакцію мовця, негативне ставлення до дії, вираженої інфінітивом і 2а) речення, що позначають позитивну реакцію мовця.

1а) Семантика речень цієї підгрупи (представлена 7 випадками вживання) передбачає вираження почуттів горя, жаху, незадоволення, співчуття, печалі, обурення, відрази тощо. У середньоанглійських текстах ці значення передаються такими прикметниками/іменниками: *tedious* (надокучливий), *un-mesurabyll* (непомірний), *sorrow* (печаль), *no semly syzt* (що виглядає негарно), *perile* (ризиковано) та ін. У реченні (7), наприклад:

(7) ...yt was grett sorrow hyr forto se hyr sun body... (*Metr.Paraphr., Vol.III, S.1127*) – ... то була велика печаль для неї бачити тіло свого сина...

Не зважаючи на емоційне навантаження цього речення, все ж ми тлумачимо його як узагальнено-особове. Людина, коли ображена, опечалена, є більш стриманою, ніж коли відчуває радість або задоволення. Тому ці негативно забарвлені почуття, як у реченні (7), виражаються узагальнено, тобто мовець передає загальну оцінку події, що спричинила печаль.

2а) За кількістю випадків ця підгрупа перевищує попередню (17 одиниць). Ці речення, що передають емоційно забарвлену позитивну оцінку дії, є більш різноманітними за семантикою виражених у них оцінок. Останні передають почуття захоплення, задоволення, радості, полегшення тощо і позначаються такими середньоанглійськими прикметниками/іменниками: *better*, *fairest* (найкращий), *conuenyent* (зручний, підходящий), *wonderful* (чудовий). Порівняймо речення (8):

8) ... which it is better not for to cure þan for to cure, as Ipocras said (*Guy's Treat. on Ulcers, Book IV, f 91b*) – ... може краще не лікувати, аніж лікувати, - казав Гіппократ.

Значення таких речень полягає також, на нашу думку, в об'єктивному характері оцінки, що виражається мовцем, і не залежить від нього.

IV. Речення, що виражають допустовість/бажаність дії, позначеної інфінітивом.

Причиною об'єднання речень дещо різної семантики в одну групу є їх незначне вживання (усього 4) у досліджуваних середньоанглійських текстах. Предикативними елементами слугують такі прикметники/іменники: *leefful* (допустимий), *redie* (бажаний), *þe counsaile* (порада). Речення типу (9) відносимо до безособових, бо в них передається загальна оцінка допустовості/не допустовості:

9) *Yt is not leefful for us to slee no man* (*Gospel of Nicod., 257b, 12-13*) – Недопустимо для нас убити жодного чоловіка.

V. Речення, що виражають достатність/недостатність виконання дії, вираженої інфінітивом. Ця група засвідчена лише 9 прикладами вживання. Предикативний член у реченнях типу (10) виражений такими прикметниками як *enogh* та *suffiseþ* (достатньо):

10) ...þat is enogh for me to fynd þem... (*Metr.Paraphr., Vol.IV, S.1360*) – ... досить з мене шукати їх...

Попри прозоре вираження смислового суб'єкта, все ж зміст речення наповнений загальною оцінкою достатності виконання дії, отже граматичне значення – узагальнююче.

На наш погляд, на прикладі досліджуваних речень оцінної семантики можна визначити граматичний статус речень інших семантичних груп, що слугуватиме нам як поле для подальших історичних розвідок у царині інфінітивних речень.

Переклад прикладів здійснений автором.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Смирницький А.И. Синтаксис английского языка. – М.: Изд-во лит-ры на иностр яз., 1957. – 286 с.
2. Яковлева Р. Инфинитивный оборот с предлогом *for* в современном английском языке // *Вопр. филологии ин-та междунар. отнош.* Сб. ст. – М.: Изд-во ИМО. – 1957. – С. 3-18.
3. Curme J.O. A Grammar of the English Language. – Boston: D.C. Heath and Company, 1931. – Vol. III. Syntax. – 616 p.
4. Visser F.Th. An Historical Syntax of the English Language. – Leiden: E.J.Brill, 1966. – P.II. Syntactic Units with One Verb. – 1305 p, P.III. Syntactic Units with Two Verbs. – 1858 p.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A Late Middle English Version of *The Gospel of Nicodemus* // *Acta Universitatis Upsaliensis* / Ed. by L.Bengt. – Uppsala. – 1974. – Vol.18. – P. 44-129.
2. The Middle English Translation of Guy de Chauliac's Treatise on Wounds // *Acta Universitatis Lundensis* / Ed. by B.Wallner. – Stockholm: Almqvist & Wiksell International. – 1976. – P.1. – Book 3, № 23. – P. 3-151.

3. The Middle English Translation of Guy de Chauliac's Treatise on Ulcers // Acta Universitatis Lundensis / Ed. by B.Wallner. – Stockholm: Almqvist & Wiksell International. – 1982. – P.1. – Book 4, № 39. – P. 3-85.

4. A Middle English Metrical Paraphrase of the Old Testament // Gothenburg Studies in English / Ed. by U.Ohlander. – Göteborg. – 1955. – P.2, № 5. – P. 11-111, P.3, № 11. – P. 7-131, P.4, № 16. – P. 9-128.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Снісаренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Наукові інтереси: історична лінгвістика, історичний синтаксис германських мов.